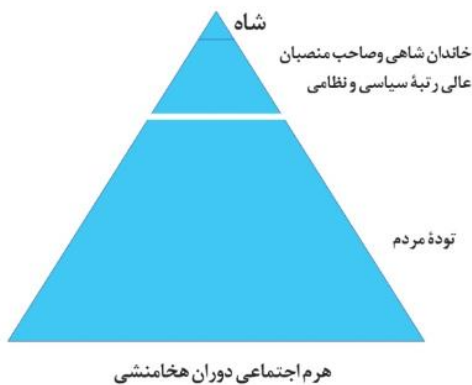

جامعه و خانواده

درس ۱۲

بررسی اوضاع اجتماعی گذشته، موضوعی جالب و درخور اهمیت است؛ چراکه مردم و جامعه، از ارکان اساسی هر تمدن و کشوری محسوب می شوند. در این درس، شما با بررسی وضعیت و موقعیت گروه ها و طبقات جامعه در دوران باستان، شرایط نظام اجتماعی و روابط حاکم بر آن را ارزیابی می کنید.

افراد و خاندان هایی که اداره حکومت را بر عهده داشتند، به ثروت بیشتر و منزلت بالاتری دست یافتند. تمرکز قدرت و ثروت نزد عده ای خاص، موجب ایجاد نابرابری های اقتصادی و اجتماعی و شکل گیری طبقات اجتماعی به معنای واقعی آن شد. دوره کوتاه فرمانروایی مادها را باید سرآغاز این تحول دانست، ولی در زمان هخامنشیان با افزایش فتوحات و توسعه تشکیلات حکومتی، نابرابری های اجتماعی و اقتصادی میان گروه حاکم و مردم عادی افزایش یافت.

گروه ها و طبقات اجتماعی

اقوام آریایی مهاجر به ایران از قبیله های گوناگونی تشکیل می شدند که از نظر تبار و زبان، خویشاوند بودند و باورهای دینی مشترکی داشتند. این قبایل پس از استقرار در مناطق مختلف ایران، جامعه ای شبانی و روستایی را به وجود آوردند، اما همچنان پیوندهای قبیله ای خود را حفظ کردند. هر قبیله شامل تعدادی طایفه بود و طایفه نیز خود، به چندین خانواده بزرگ تقسیم می شد. در کنار این رده بندی قبیله ای، نوعی تقسیم بندی اجتماعی سه گانه بر پایه شغل و پیشه افراد نیز وجود داشت که میراث مشترک آریاییان هند و ایرانی به شمار می رفت. در این تقسیم بندی، افراد جامعه به سه گروه روحانیان، جنگجویان و کشاورزان و شبانان تقسیم شده بودند. وجود گروه های سه گانه آریایی در آغاز، معرف نوعی تقسیم کار و دسته بندی حرفه ای بوده و هیچ گروه بر گروه دیگر، برتری و امتیاز خاصی نداشته است.

دوره ماد و هخامنشی پس از آنکه اقوام آریایی حکومت تشکیل دادند، سرزمین های مختلف را فتح کردند و به تدریج

یک توضیح

گروه های اجتماعی به روایت اوستا و شاهنامه

در کتاب اوستا نیز به گروه های اجتماعی سه گانه اشاره شده است. اینکه چرا در اوستا از سه گروه، سخن به میان آمده، به این دلیل است که سه پسر زرتشت به ترتیب نخستین موبد، نخستین کشاورز و نخستین رزم جو بوده اند؛ بنابراین، هریک از گروه های سه گانه به یکی از آنان تعلق داشته است. همچنین در اوستا از سه آتش یا آتشکده مقدس یاد شده که هر یک متعلق به یکی از گروه های سه گانه اجتماعی بوده است. موضوع گروه های اجتماعی جامعه آریایی در شاهنامه نیز بازتاب یافته است و جمشید، پادشاه افسانه ای ایران، به عنوان مؤسس گروه های اجتماعی، معرفی و تمجید شده است. البته در شاهنامه، پیشه وران به عنوان یک گروه جداگانه معرفی شده اند.

۳- طبقه اشراف و بزرگان چگونه در جامعه هخامنشی ایجاد شد؟

۴- اعضای گروه حاکم در جامعه اشکانی به چند دسته تقسیم می شد

۵- توده مردم در دوره اشکانی شامل چه گروه های بود؟

۶- علت افزایش شمار اسیران جنگی در دوره اشکانی چه بود؟ و اسیران به چه فعالیتی مشغول بودند؟

بزرگان مادی و پارسی در سنگ نگاره‌ها - تخت جمشید

دوره اشکانیان

به طور کلی جامعه ایران در دوران اشکانیان شامل گروه حاکم و توده های مردم عادی بود. اعضای گروه حاکم، خود، به دو دسته تقسیم می شدند. در مرتبه نخست اعضای خاندان شاهی و دیگر خاندان های قدرتمند قدیمی بودند که مهم ترین منصب های سیاسی و نظامی مانند حکومت مناطق مختلف کشور و فرماندهی سپاه و عضویت در مجلس آن زمان را در اختیار داشتند. ۴

توده مردم شامل کشاورزان، شبانان، صاحبان حرف و صنایع و بازرگانان بودند. ۵ همچنین جنگ های پیاپی با دشمنان خارجی موجب گرد آمدن شمار چشمگیری از اسیران جنگی شده بود که در فعالیت های کشاورزی، ساختمان سازی، معادن شاهی و خدمات خانگی به کار گرفته می شدند. ۶

۳) در دوران هخامنشیان، اعضای خاندان های بزرگ که خانواده شاهی در رأس آنها قرار داشت، از طرف پادشاه به سمت حکومت شهرهای، فرماندهی ارتش و سایر مناصب مهم حکومتی منصوب می شدند. آنان دارای های هنگفتی کسب کرده و صاحب زمین های وسیعی، به ویژه در مناطق فتح شده بودند. به قول هرودت، این خاندان ها امتیازات ویژه ای داشتند که دیگران از آن محروم بودند. بدین گونه در زمان هخامنشیان طبقه ای از اشراف و بزرگان شکل گرفت که علاوه بر امتیازات ویژه اقتصادی، از مقام و منزلت اجتماعی بالاتری برخوردار بودند. ۴ هرودت و دیگر مورخان یونانی به نمونه های گوناگونی از تفاوت ها و نابرابری های اجتماعی و اقتصادی در میان ایرانیان در زمان هخامنشیان، مثلاً در خوراک، پوشاک، آداب معاشرت و تحصیل اشاره کرده اند. در این دوره به دلیل اهمیت فتوحات نظامی، گروه جنگجویان نسبت به دو گروه دیگر، در جایگاه بالاتری قرار گرفت.

۷- نظام اجتماعی در دوره ساسانیان تحت تاثیر چه عواملی گسترش یافت؟

۸- نظام طبقاتی عصر ساسانی بر چه اساسی استوار بود؟

۹- ارتقای طبقاتی در جامعه ساسانی چگونه بود؟

۱۰- طبقه فرا دست و حاکم در جامعه ساسانی دارای چه امتیاز و امکاناتی بودند؟

حاکم افزوده شد. عامل دوم، رسمیت یافتن دین زرتشتی

و افزایش نفوذ و اختیارات موبدان بود. (۷)

۸) نظام طبقاتی عصر ساسانی بر اصالت نسب و خون استوار

بود. اشراف و بزرگان نسب و خون خود را برتر از نسب و

خون مردم عادی می دانستند و برخورداری از امتیازات

ویژه را حق خویش می شمردند (حکومت ساسانی، طبقات

و گروه های اجتماعی را به شدت زیر نظر داشت. (۹) در چنین

جامعه ای، تحرک اجتماعی و رفتن از طبقه ای به طبقه

دیگر، ممنوع و یا دست کم، بسیار دشوار بود. (۹)

در دوران ساسانیان نابرابری های اجتماعی و اقتصادی میان

طبقه حاکم یعنی خاندان ساسانی و اشرافیت سیاسی،

نظامی و دینی وابسته به آن از یک سو و توده مردم عادی از

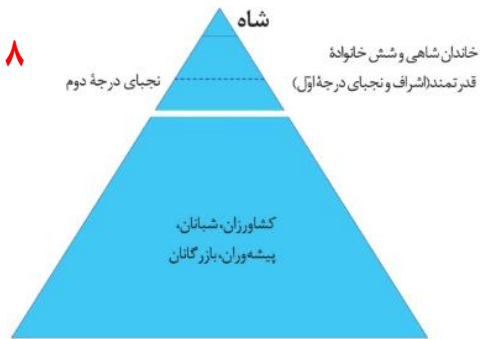
سوی دیگر افزایش یافت. طبقه فرادست و حاکم، در مقایسه

با گذشته، گسترش چشمگیری یافت و در درون خود دارای

مراتب و درجات متفاوت شد. (۱۰) اعضای این طبقه همچون

قبل، صاحب مشاغل و مناصب عالی رتبه کشوری و لشکری

و دارای زمین های فراوان بودند. اشراف زادگان فقط به امور

هزم اجتماعی ایران در زمان اشکانیان پیش

دوره ساسانیان: درباره سازمان اجتماعی ایران در زمان

ساسانیان، مدارک و اطلاعات بیشتری در دست است.

۷) نظام طبقاتی جامعه ایران در عصر ساسانی تحت تاثیر دو

عامل گسترش یافت و تثبیت شد: عامل نخست، تأسیس

حکومت مرکزی قدرتمندی بود که خاندان ساسانی

با توسعه تشکیلات اداری و دیوانی به وجود آوردند. از

این رو، گروه جدیدی به نام دبیران در این دوره به طبقه

ادامه جواب ۱۰

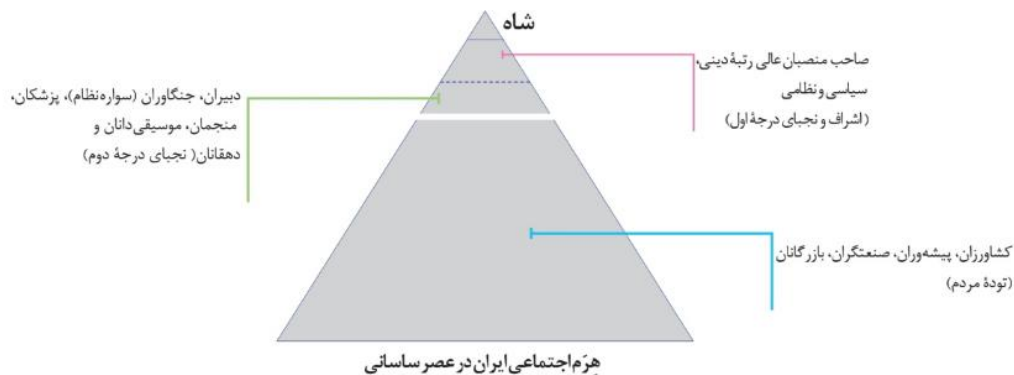

نقش برجسته بهرام دوم ساسانی و درباریان - نقش رستم

۱۱- طبقه فرودست و عامه مردم در دوره ساسانی چه فعالیتها و مشاغلی داشتند؟

۱۲- مدافعان نابرابری اجتماعی دوران ساسانی چه کسانی بودند و استدلال آنها چه بود؟

جنگی، دیوانی، ورزش‌های رزمی، شکار و بزم می‌پرداختند و معمولاً دیگر فعالیت‌ها را دور از شأن و مقام خویش می‌دانستند. زنان این طبقه با نوع لباس و زیورآلات، از دیگر زنان متمایز بودند. در مقابل، طبقه فرودست یا عامه مردم، شامل گروه‌های مختلفی می‌شدند که به‌طور موروثی به فعالیت‌های تولیدی و خدماتی مانند کشاورزی، دامداری، پیشه‌وری، تجارت و امثال آن مشغول بودند و بار سنگین مالیات‌های گوناگون را بر دوش می‌کشیدند.

فعالیت ۱

الف - نمودار هرم اجتماعی ایران را در دوران هخامنشیان و ساسانیان به دقت مشاهده فرمایید و تفاوت‌ها و شباهت‌های آنها را بیان کنید.

ب - با توجه به مطالب درس ۱۱، صاحب‌منصبان عالی‌رتبه دوران ساسانیان را ذکر کنید.

۱۲ (دردوران ساسانیان، موبدان زرتشتی، مدافع نابرابری‌های اجتماعی و امتیازات طبقه حاکم بودند و چنین وانمود می‌کردند که این تفاوت‌ها و تمایزها برای حفظ نظم و ثبات کشور لازم است و رفتن از طبقه‌ای به طبقه دیگر موجب فاسد شدن جامعه می‌شود.) ۱۲

بررسی شواهد و مدارک

تنسّر، یکی از روحانیان برجسته زرتشتی است که مشاور و حامی اردشیر بابکان بود. نامه او به حاکم طبرستان، حاوی مطالب مهمی درباره گروه‌ها و طبقات اجتماعی دوره ساسانی است و به روشنی نشان می‌دهد که چگونه موبدان برای توجیه نابرابری‌های اجتماعی و اقتصادی تلاش می‌کرده‌اند. در این نامه، از زبان اردشیر بابکان، تأکید شده است که: مراتب و درجات مردم را باید دقیق نگاه داشت و از اختلاط و جابه‌جایی اشخاص، میان طبقات و گروه‌های اجتماعی جلوگیری کرد؛ فقط افراد استثنایی که استعداد و توانمندی خاصی داشته باشند، پس از آزموده شدن توسط موبدان و تأیید شاهنشاه می‌توانند به طبقه بالاتر انتقال یابند. بزرگان و اشراف باید از لحاظ مرکب، لباس، سرای (خانه)، بستان، زن و خدمتکار با عامه متمایز باشند. به منظور حفظ نسب، بزرگان نمی‌بایست با زنانی از طبقه پایین ازدواج نمایند. عامه مردم نباید املاک و مستغلات بزرگان زادگان را خریداری کنند (نامه تنسّر با تلخیص و بازنویسی، مص ۶۵ - ۵۷).

۱۳- ویژگیهای خانواده در عصر آریایی ها را بنویسید؟

۱۴- علت های کوچک شدن خانواده گسترده را بنویسید؟

۱۵- چه عاملی باعث کاهش اختیارات پدر خانواده شد؟

فعالیت ۲

الف - به نظر شما چرا موبدان از نظام طبقاتی تبعیض آمیز دوره ساسانی حمایت می کردند؟
ب - دفاع موبدان از تبعیض ها و نابرابری های اجتماعی، چه تأثیری می توانست بر روابط مردم با آنان داشته باشد؟

همان طور که در درس ۱۰ خواندید، در زمان پادشاهی قباد، جنبش بزرگی علیه نابرابری ها و تبعیض های اجتماعی و اقتصادی به رهبری مزدک پدید آمد (این جنبش، پایه های نظام طبقاتی ساسانی را به شدت لرزاند. از این رو، خسروانشیروان، پسر و جانشین قباد، برای اصلاح امور اجتماعی و اقتصادی، اقداماتی انجام داد. در نتیجه این اقدامات، قدرت و نفوذ اشراف و نجبای درجه اول کاهش یافت و بر قدرت و نفوذ اشراف و نجبای درجه دوم افزوده شد.) **۵ پرسش**

جست و جو و کاوش

ماجرای مزدک را در شاهنامه جست و جو کنید و ابیاتی از آن را در کلاس بخوانید.

خانواده

افراد خانواده برای رفع نیازمندی های مشترک مصرف می شد. دارایی های خانواده که در اختیار پدر قرار داشت، قابل تقسیم و یا انتقال نبود و پس از مرگ او در اختیار پسر ارشد به عنوان رئیس جدید خانواده قرار می گرفت. **۱۳**
خانواده گسترده تا عهد هخامنشی تداوم داشت، اما پس از آن تحت تأثیر عوامل اقتصادی و اجتماعی، به تدریج کوچک تر و محدودتر شد. همچنین با گسترش شهرها، مخصوصاً در دوره ساسانیان، بخشی از خانواده های روستایی به شهر مهاجرت کردند و در پیشه های گوناگونی اشتغال یافتند. بدین گونه خانواده بزرگ با املاک و دارایی های مشترک، به تدریج به خانواده های کوچک تر با اموال مستقل تجزیه شد. **۱۴** از سوی دیگر **۱۵** با توسعه تشکیلات حکومتی و گسترش گروه های اجتماعی، دامنه اختیارات و قدرت پدر در خانواده کاهش یافت. برای نمونه، تشکیلات قضایی و گروه روحانیان، بخشی از اختیارات پدر مانند قضاوت و اجرای مراسم و تشریفات دینی را بر عهده گرفتند. **۱۵**

در کتاب مطالعات اجتماعی پایه هفتم درباره خانواده، ارزش و اهمیت آن در ایران باستان مطالبی خواندید. در این درس جنبه های دیگری از آن را بررسی و کاوش می کنیم. **۱۳**
خانواده، هسته اصلی جامعه آریایی نخستین به شمار می رفت. خانواده در آغاز، بسیار گسترده بود و شامل پدر و مادر، فرزندان و نوادگان، برادران و خواهران، عروسان و دامادان، عموزادگان و عمه زادگان، دایی زادگان و خاله زادگان و بستگان دیگر می شد. در این خانواده، سلطه پدر بر اعضای آن، نامحدود بود. پدر هم قاضی و هم مجری آداب و رسوم دینی و نگهبان آتش خانه به حساب می آمد. مادر اگرچه اختیاراتی در حد و اندازه پدر نداشت، اما بانوی خانه محسوب می شد و مورد احترام همه بود.
در خانواده کهن ایرانی، ازدواج درون گروهی بود و اعضای خانواده تحت نظارت پدر، با یکدیگر پیمان ازدواج می بستند. اقتصاد خانواده هم به صورت معیشتی بود و دسترنج تمام

زنان

۱۶

(درباره زنان و موقعیت و حقوق آنان در ایران باستان، مدارک و اطلاعات پراکنده‌ای وجود دارد که بیشتر مربوط به زنان طبقه اشراف و مقام‌های حکومتی است. جایگاه و حقوق زنان، به عنوان نیمی از جامعه در دوران باستان، تحت تأثیر آموزه‌های دین زرتشتی و فرهنگ عمومی قرار داشت. در قسمت‌هایی از کتاب اوستا که منسوب به زرتشت است، تفاوت چندانی میان مرد و زن وجود ندارد و شعار اصلی زرتشت، یعنی گفتار نیک، کردار نیک و پندار نیک، به یکسان برای زنان و مردان توصیه شده است. تنها در بخش‌هایی از اوستا که احتمالاً در زمان ساسانیان توسط موبدان تدوین شده، موقعیت اجتماعی زن پایین‌تر از مرد قرار می‌گیرد. در آیین زرتشتی، پارسایی و عفت به عنوان دو خصلت و ویژگی زن خوب برشمرده شده است. به‌طور کلی در ایران باستان، زن به عنوان مادر و کدبانوی خانه همواره از عزت و احترام والایی برخوردار بوده است. همچنین شواهد و مدارک متعددی وجود دارد که بر حضور زنان در فعالیت‌های اقتصادی در بیرون از منزل دلالت دارد.) ۱۶

۱۷

(لوح‌های گلی کشف شده از تخت جمشید بیانگر آن است

که در زمان هخامنشیان، زن و مرد در کنار هم و با حقوقی برابر کار می‌کردند. تعدادی از کارکنان کارگاه‌های شاهی را زنان تشکیل می‌دادند و حتی مدیریت برخی از این کارگاه‌ها را بر عهده داشته‌اند و مردان، زیر دست آنان کار می‌کردند) ۱۷

○ لوح گلی به زبان ایلامی درباره جیره مادران شاغل در کارگاه شاهی هخامنشیان

○ نمونه ای از زیورآلات زنان دوره اشکانی

○ نمونه ای از زیورآلات زنان دوره هخامنشی

۱۸- کدام زنان در دوره ساسانیان به تاج و تخت شاهی رسیدند؟

۱۹- در متون دینی و حقوقی برجای مانده از دوره ساسانی چه حقوقی برای زنان در نظر گرفته بودند؟

نخستین اسلامی، مطالب و گزارش‌هایی وجود دارد که دلالت بر حقوق اجتماعی و اقتصادی زنان در آن دوران می‌کند. (از جمله اینکه زن حق مالکیت و فعالیت اقتصادی داشت و می‌توانست درآمد کسب کند و در اموال همسر خود شریک باشد. همچنین زن می‌توانست در دادگاه، برای دریافت حقوق خود، اقامه دعوا کند.) (۱۹)

درباره موقعیت اجتماعی و حقوقی زنان در عصر ساسانی، اطلاعات بیشتری به جای مانده است. (تنی چند از زنان خاندان شاهی مانند همسر یزگرد دوم و دو دختر خسرو پرویز به نام‌های بوران (پوران) و آرمی دخت بر تخت سلطنت نشستند. اینان از جمله نخستین شاهان زن یکی از بزرگ‌ترین حکومت‌های جهان باستان هستند) در آثار و متون دینی و حقوقی مربوط به دوره ساسانی و فزون

● بازسازی چهره بوران از روی سکه‌هایی که به نام او ضرب شده است.

● سکه بوران یا پوران دختر خسرو پرویز، ملکه ساسانی که حدود یک سال و چند ماه بر تخت شاهی نشست.

یک توضیح

خورد و خوراک

از آنجا که ایرانیان عصر باستان، خوردن و نوشیدن را امری مقدس می‌شمردند، حد اعتدال را در آن رعایت می‌کردند. به نوشته هرودت، آنها کمتر غذاهای سنگین می‌خوردند و بیشتر به غذاهای سبک رغبت داشتند.

به نوشته استرابون، که لوح‌های گلی تخت جمشید هم نوشته او را تأیید می‌کنند، غذای اصلی پارسیان جو بود که آن را به صورت آرد درمی‌آوردند و از آن نان می‌پختند. ایرانیان اصولاً گندم و جو را مقدس می‌دانستند. آنها با اینکه گوشت را دارای طعم بهشتی می‌دانستند کمتر از آن استفاده می‌کردند.

براساس لوح‌های گلی تخت جمشید، میوه‌ها و دیگر رستنی‌های خوراکی که مردم در این دوره مصرف می‌کردند، عبارت بود از گلابی، سیب، آلو، انگور، توت، خرما، انجیر، گردو و پسته. در منابع کهن از انار و هلو و مرکبات به عنوان میوه‌های پارسی یاد شده است.

۲۰- ریشه و اساس جشن های ایران باستان چه بود؟

۲۱- ویژگی مهم جشن های باستانی چه بود؟

۲۲- نمونه های از جشن های رایج باستانی را بنویسید؟

۲۳- گاهنبارها شامل چه جشن های بود؟

۲۴- ریشه های باستانی جشن نوروز را بنویسید؟

جشن و سوگواری

۲۵ (برگزاری جشن های گوناگون، فرصتی برای مردم بود که

ضمن شادی، تفریح و معاشرت با یکدیگر، وفاداری خود را به پادشاه ابراز کنند. این جشن ها، تأثیر بسزایی بر اتحاد و انسجام ایرانیان در طول تاریخ داشته و عامل مؤثری در

تقویت هویت جمعی آنان بوده است. ۲۵

ایرانیان باستان، علاوه بر گرامیداشت جشن ها، مراسم سوگواری

برای مردگان را نیز با آداب و تشریفات ویژه ای برگزار می کردند.

۲۶ (در مراسم سوگواری در گذشتگان، ضمن خواندن دعا، نیکی های

شخص از دنیا رفته را یادآوری می کردند. ایرانیان احترام

خاصی برای ارواح پدران و مادرانشان قائل بودند؛ از این رو،

در برخی از جشن ها، مراسم ویژه ای را برای آرامش ارواح آنان

انجام می دادند. ۲۶

گاه شماری ایران باستان، پر از جشن هایی بود که در طول سال

۲۰ برگزار می شد. این جشن ها پیوند تنگاتنگی با باورهای دینی

و زندگی سیاسی، اجتماعی و اقتصادی مردم ایران، به ویژه

۲۱ فعالیت های کشاورزی داشت. ویژگی برجسته جشن های

باستانی، عبادت و شکرگزاری به درگاه خداوند بزرگ بود. ۲۱

۲۲ (گاهنبارها، نوروز، مهرگان و سده، از مشهورترین جشن های

ایران باستان به شمار می روند) ۲۲

۲۳ (گاهنبارها عبارت بودند از شش جشن که به شکرانه آفریده

شدن عناصر اصلی خلقت (آسمان، آب، زمین، گیاه، جانوران

و انسان)، در شش وقت معین از ماه های سال برگزار می شد.

۲۴ (جشن نوروز از کهن ترین جشن های ایرانی است که به

جمشید، نخستین پادشاه افسانه ای ایران نسبت داده

می شود. ایرانیان و ملت های هم فرهنگ با آنان، همچنان

نوروز را گرامی داشته و با آداب و رسوم ویژه ای جشن

می گیرند. ۲۴

هفت سین ایرانی

فعالیت ۳

به چند گروه تقسیم شوید و با راهنمایی دبیر خود، درباره زمان برگزاری و آداب و رسوم جشن های زیر تحقیق کنید و گزارش آن را به صورت روزنامه دیواری در کلاس ارائه نمایید.

گاهنبارهای شش گانه؛ مهرگان؛ سده

یک توضیح

بازی‌ها

آگاهی ما درباره بازی‌ها و چگونگی انجام دادن آنها در ایران باستان ناچیز است. در برخی نوشته‌های بازمانده از دوران ساسانی، نام تعدادی از بازی‌های رایج در آن زمان آمده است. از آن جمله است: چترنگ (شطرنج)، نرد (تخته‌نرد)، چوگان، رَسَن‌بازی (بندبازی)، شمشیربازی، آندروال‌بازی (پشتک و وارو زدن) و گوی‌بازی. تاب‌بازی - که امروزه هم در ایران رایج است - ازجمله بازی‌هایی بوده است که ایرانیان باستان در مراسم جشن نوروز اجرا می‌کردند. ابوریحان بیرونی سابقه این بازی را به زمان جمشید رسانده است. ورزش زورخانه‌ای نیز ریشه در آیین‌های پهلوانی و اساطیری دوران اشکانی و ساسانی دارد.

زورخانه

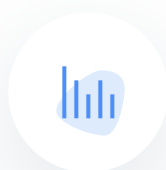
پرسش‌های نمونه

۱. نظام اجتماعی جامعه نخستین آریایی چگونه بود؟
۲. در نظام اجتماعی جامعه ایرانی در دوره هخامنشیان، چه تغییر و تحولاتی ایجاد شد؟
۳. جامعه ایران در دوره اشکانیان شامل چه گروه‌هایی بود؟
۴. نظام اجتماعی ایران در دوره ساسانیان چه ویژگی‌هایی داشت؟
۵. جنبش مزدک چه پیامدهایی در جامعه ساسانی برجای گذاشت؟

اپلیکیشن درسی همیار

برنامه رایگان درسی همیار

تمام پایه ها

جواب کتاب ، تدریس و نمونه سوال

همیشه رایگان

برنامه همیار کاملا رایگان میباشد